8. Illusioner får vingar

31 mars – 13 april 1978

”Förordning (1975:1345) med instruktion för justitiekanslern:
Det åligger justitiekanslern att under regeringen bevaka statens rätt. I mål som rör statens rätt skall han, om det ej ankommer på annan myndighet, föra eller låta föra statens talan och enligt särskilda föreskrifter besluta om och fullfölja talan.”

Bara den inre kretsen kände till verkets tidiga kontakter med justitiekanslern i Tsesisärendet. Generaldirektör Johansson var klar med sin rapport till statens handläggare i skadeståndsärendet mot det ryska rederiet. JK Ingvar Gullnäs fick besked samma dag som Johansson ville ha mina dementier av tidningsartiklarna. Justitiekanslern fick ett tresidig, delvis hemligstämplad lägesrapport som var sammanställd av verksjuristen Johan Franson. Rapporten redogjorde för Tsesisolyckan ekonomiska konsekvenser, därefter de juridiska. Frågan var väl om JK Gullnäs skulle svälja ”Vi tar inte på oss någonting om vi inte behöver” – betet?

Bara saneringskostnaderna för oljeutsläppet beräknades till 9-10 miljoner kronor. GD Johansson skrev att fartygets ägare bara i tre fall kunde undgå ansvar. Ett var om ägaren kunde visa att:

"skadan i sin helhet orsakats genom fel eller försummelse av svensk eller utländsk myndighet vid fullgörande av skyldighet att svara för underhåll av fyrar eller andra hjälpmedel för navigering."

Verkschefen skrev att det fanns skäl att anta att rederiet skulle hävda det, men att rederiet helt skulle dra sig undan ansvar var osannolikt.

Men medvetenheten om det egna ansvaret var klart. Det skulle nog inte bli någon promenadseger för Sjöfartsverket i processen. Generaldirektören fortsatte under hemligstämpeln:

"Det är inte uteslutet att staten kan få finna sig i att godta både en jämkning av det staten fordrade skadeståndet för oljeskadorna och att utge viss ersättning för skadorna på fartyget. Huruvida detta kommer att bli fallet och hur stor förlust staten i så fall skulle få vidkännas på grund därav, är helt omöjligt att uppskatta."

GD Johansson drog upp riktlinjerna för den fortsatta handläggningen. Han ville att JK skulle överlåta åt verket att sköta Tsesisaffären på egen hand. Grundstötningen låg inom verkets ansvarsområde och verket hade ju redan gjort ett omfattande utredningsarbete. Lennart Johansson var beredd att ta på sig en ”outtalad” skuld om man kunde nå en helhetslösning vid förhandlingsbordet. Han skrev:

"I denna kan ingå, ehuru ej uttalat, att staten medger ett jämkningsyrkande helt eller delvis eller medger ett skadeståndskrav till viss del."

DN-journalist nummer två, hörde av sig igen och berättade att många läsare reagerat på artiklarna. Han ansåg att mina chefer var "stekta". Från min sida sett, verkade det inte riktigt så.

Det var ingen som behövde påminna mig om att jag började bli tungt i ryggsäcken. Min närmaste chef och vän byrådirektör Göran Nordström hade skrikit ”då jävlar!” i Christinas närvaro, när jag sa att jag inte tänkte gå med på någon mörkläggning. Min högsta chef sjökartedirektören Folke Hallbjörner ville för allt i världen inte ha någon information alls och gav mig munkavle. Och Sjöfartsverkets högste chef generaldirektör Lennart Johansson ville inte ha någon debatt och struntade i om jag hade rätt eller fel. Men än var inte ryggsäcken full.

Verksjuristen Johan Franson, vars namn började hamna på allt fler inlagor i Tsesisärendet, hörde av sig och ville prata med mig. Han bad mig komma till hans tjänsterum på administrativa avdelningen. Jag behövde ingen vägbeskrivning.

Eftersom Hallbjörner vid vårt första möte kallat verkets jurister ”våra motståndare” gick jag dit med gott hopp. Jag tyckte det var trevligt att verkets jurist i ärendet själv tog kontakt. Jag såg det som ännu en chans för mig att försöka påverka utvecklingen.

Han delaktighet i mörkläggningsförsöken av lotsdirektörens rapport eller den skuldmedvetna och hemligstämplade korrespondensen med JK Ingvar Gullnäs visste jag naturligtvis ingenting om. Till mötet tog jag med mig några kartor och Hallbjörners interna skrivelser.

Franson var ungefär i min egen ålder, drygt trettio. Han var välklädd i ljusbeige kostym, vit skjorta och slips. Jag hade inte sett honom på verket så länge och antog att han var ganska nyligen anställd. Franson hade nog inte hunnit bli bunden av prestige, var min första tanke.

Jag slog mig ner mitt emot honom vid hans skrivbord. Franson hade ett anteckningsblock med frågor framför sig och tog fram en penna ur innerfickan på kostymkavajen. Vi pratade länge, över tre timmar och trettio minuter. Han förde anteckningar från första stund. Min förhoppning hade varit att han ville prata med mig av eget intresse men han berättade inte att han fått uppdraget av generaldirektören. Det gjorde i alla fall att samtalet inte blev särskilt personligt utan mer liknade ett förhör. Men jag brydde mig inte. Jag hade fortfarande hopp om att någon på allvar skulle förstå konsekvenserna av mörkläggningen.

Inledningsvis svarade jag villigt på alla frågor. Jag berättade att rapporten till sjöförklaringen var manipulerad och att vi genom vittnesmålen hade satt rättsäkerheten ur spel. Jag visade honom med mitt material att sjökortet var en katastrof på olycksplatsen. Att Hallbjörner direkt efter sjöförklaringen i interna skrivelser återupprättad de ordinarie rutiner som Sjölin dömt ut och nu försökt lägga ansvaret för uppenbara fel i sjökortet på trafikavdelningen.

När Franson ställt sina frågor som hade med handläggningen och olyckplatsen att göra, trodde jag att han var nöjd. Men juristen bytte plötsligt skepnad, lutade sig bakåt i stolen, knäppte händerna bakom nacken och började med en arrogant ton försöka få mig att berätta om mina kontakter med pressen och motsidans advokater. Det blev en kalldusch. Jag var helt oförberedd på den omsvängningen, men fann mig ganska snabbt. Han fick naturligtvis inget svar. Då blev han arg och svor över det extrajobb jag hade skaffat honom genom min kritik.

På kortast möjliga tid hade Johan Franson gjort klart att han inte skulle vara till någon hjälp. Jag ville se hans anteckningar, men det blev nobben.

Jag reste mig och gick därifrån, förbannad och oerhört besviken. Ännu en gång hade jag tappat en illusion. På den juridiska sidan fanns det heller ingenting att hämta. Hur kunde jag vara så blåögd?

Min vän Arnljot hade fått rätt. Hans profetior hade fått verklighetsanknytning. Nu, och först nu, var jag också övertygad om att det inte fanns någon som helst vilja från verkets officiella sida att skingra dimmorna.

Vi hade fått ytterligare en anledning att fundera över hur omfattande organisationen bakom myglet egentligen hunnit bli? Det verkade inte finnas någon moral, hela gänget körde med skygglappar – åt olika håll men mot samma mål i någon slags missriktad lojalitet. Konstigt nog kunde vi inte se de här personerna, tillsammans i ett sammanhang. De kändes alltför omaka. Vem höll i trådarna? Lurade man varandra? Men vad var målet, visste någon det? Vad ville man skydda? Var och en verkade bara se till sina egna intressen, prestige, karriär? Just nu gällde det tydligen primärt att täta interna läckor – men vad skulle hända sedan?

Vårt larm via pressen gav i alla fall Sjölin och sjökartedirektören Hallbjörner iskalla fötter. Den nya tryckplåten till sjökort 721 kasserades alldeles före den planerade tryckningen. Den 4 april presenterade Sjölin ännu ett nytt rättelsemanuskript för Tsesisgrundet. Nu skulle sjökortsbilden kompletteras med både ett kryss för grundtoppen och djupsiffran 6,2 från Sjölins egna mätning på olycksplatsen. 5,9 m siffran från 1969 som skulle rendera en ny 6 m kurva, vilket skulle ha stor betydelse för en sjösäker utformning av grundet, låg kvar i arkivet.

Runeberg, min avdelningsordförande i facket ST-sjöfart, var deccaingenjör från Kungsbacka. Från ingenstans dök han upp på mitt rum. Han var klädd i lång, regnvåt rock och bar en stor portfölj. Han verkade stressad.

– Du, jag skulle vilja prata med dig ett ögonblick… jag ska på ett möte… det får ta högst fem minuter, kan du komma bort till mig? sa han och var redan på väg ut ur rummet. Jag hängde på.

Facket hade tilldelats ett rum i en sidokorridor inte långt ifrån mitt. Han tände lyset och stängde dörren bakom oss, kastade rocken på skrivbordskanten och bad mig sitta ner. Runeberg letade efter sina cigaretter i kavajfickan, samtidigt som han lättade på slipsknuten.

– Jag måste höra lite här, jag har bara hört en del, och själv har jag inte läst några tidningar. Jag har fått några samtal från några medlemmar, men jag vet inte..?

Han gjorde en paus. Han hittade inte sina tändstickor, varken i kläderna eller i byrålådan.

Jag sträckte fram min tändare.

– Tack, jo, jag har inte satt mig in i någonting. Jag vet inte om det här är en facklig fråga? Kan du jävligt kort berätta vad som egentligen försiggår? Han tittade nervöst på klockan och kliade sig i det tunna grånande skägget.

Jag sammanfattade min kritik och pressens reaktion. Två minuter hade gått.

– Å fan, är det så det ligger till, jag visste inte...

Ett av verkets arbetsplatsombud öppnade dörren.

– Mötet?

– Jaja, jag kommer, vi är strax klara. Vill du stänga igen är du snäll?

Dörren stängdes.

– Jo som sagt, jag vet inte hur vi från facket ska ställa oss till det här du skrivit. Jag kan inte se att det här direkt är en facklig fråga, men Birger Sjölin har ju hört av sig och klagat…

– Jag tycker att man ska kunna skriva ett debattinlägg utan att fråga facket om lov, sa jag fräckt. Han har inte ringt mig… Sjölin alltså.

Han ryckte på axlarna. Han hade hört att Sjölin tänkt göra ett upprop till personalen om min kritik, men blivit avrådd.

Runeberg verkade ärligt bekymrad. Halvt på skämt frågade jag om det skulle underlätta för honom om jag lämnade facket.

– Nej ,nej, jag kan inte se att det här är någon facklig fråga, men jag måste kila. Du, lås dörren!

Min avdelningsordförande hade redan grepp om rocken och portföljen. Han nickade åt mig och försvann innan jag hunnit resa mig. Jag var fast i mina tankar. Facket? Själv hade jag inte ens reflekterat över att facket skulle få en roll, och inte heller hade jag fattat hur viktigt det skulle vara att ha facket på min sida.

På eftermiddagen samma dag, meddelade receptionen i verkets entréhall att jag hade ett besök som väntade. Jag tog trapporna ner. Det var en man i medelåldern. Han bar en rutig keps och glasögon och tittade sig nervöst omkring. När jag kommit fram till honom tog han mig lätt i armen och förde mig några steg åt sidan. Vi kom bort från den spotlightupplysta passagen och dagsljuset som silade in via de glasade entrédörrarna. Han presenterade sig och berättade att han var reporter på Norrköpings Tidningar, samtidigt som han lätt tryckte min hand.

– Jag visste inte om jag vågade komma hit för att träffa dig sa han lågmält, fortfarande oroligt tittande åt sidorna. Men jag vågade inte ringa. Han såg forskande på mig och jag kunde inte gärna säga annat än att situationen på avdelningen för tillfället var en aning ansträngd.

– Kan jag komma hem till dig, så vi får pratas vid, eller kan vi träffas på något annat ställe… på stan?

Vi bestämde oss för det första alternativet. Det var ju trots allt hemma som mitt faktamaterial började samlas på hög.

Mina grannar från Sjöfartsverket skulle få vänja sig att jag fick hembesök, om de någonsin skulle bry sig? Men jag kunde ju inte gärna backa nu, fast jag kände ett visst obehag. Att ta emot journalister på jobbet var kanske att gå för långt i alla fall? Jag kunde bara hoppas att ingen hade lagt märke till oss.

Det hade nu gått en vecka sedan GHT-artikeln publicerats. Ett nytt nummer kom och debatten fortsatte. Tidningen hade kontaktat verket för en kommentar men utan resultat. Sjökarteavdelningen hänvisade till rapporten som lämnats in vid sjöförklaringen. GHT tyckte att den var en helgardering där verket fritog sig från allt ansvar. Tidningen konstaterade att sjökortet inte alls var den hjälp till säkerhet som de flesta sjöfarare trott och hade anledning att räkna med.

Vår nyinstallerade arkrotationspress, klarade av att trycka sjökort 721 i en upplaga av 4000 exemplar i fyra färger på bara några timmar. Mina vänner i tryckeriet gav mig en signal när pressen rullade igång. Jag var tvungen att själv gå ner på bottenplanet för att med egna ögon se att det var sant. Tryckpressens högljudda slammer var för mig ljuv musik och jag tyckte om lukten av tryckfärg. Äntligen hade Tsesisgrundet och alla andra rättelser från 1969 års sjömätningar efter nära nio år hittat in i sjökortet.

När upplagan hade räknats och levererats till lagret gick jag ner till chefen för sjökortsförsäljningen som låg vägg i vägg med tryckeriet. Jag bad att få ett exemplar av sjökort 721 registrerat på mig.

– Vad ska du med det till? sa han oväntat och aningen arrogant.

Eftersom jag aldrig tidigare hade fått den frågan, och förmodligen ingen annan på verket heller, blev jag paff. Jag tog det som ett tecken på att det fanns en utspridd rapporteringsplikt uppåt. Undantaget var mina gamla vänner i tryckeriet, som utan omsvep gjorde en transparent kopia av sjökortsoriginalet.

Vi fick middagsgäster och Christina hade gjort köttgryta. Radarparet från DN hälsade på igen. När köksbordet var avdukat tog jag fram sjökortsrullen. Tillsammans gjorde vi en grundlig genomgång och jämförde det nytryckta sjökortet med det gamla. Det var en road stämning när vi lekte ”finn 100 fel”. Vi hittade åtskilliga, och de var välkomna ur alla synpunkter.

Mest intressant var naturligtvis sjökortsbilden vid Tsesisgrundet. Trots allt förnekande av sjökortsfel sedan olyckstillfället, fanns det många och viktiga förändringar i det rättade sjökortet. Dels de rent nautiska rättelserna som lotsdistriktet och verkets trafiksektion, inte utan problem, kunnat pressa fram. Fyrar hade flyttats. Fyrsektorgränsen från fyren Fifång som nu skulle skydda för Tsesisgrundet hade fått flyttas rejält. Det fanns en djupsiffra och ett kryss. En ny prick vaktade grundet. Och en annan det grund som fanns på andra sidan farleden, som nu blivit visuellt mycket smalare. Det var väl ingen av oss som trodde att Tsesisolyckan hade inträffat med det här sjökortet. Nu var det definitivt "rökt" menade nummer två.

När verket nästa dag stormades i en andra våg, hade DN-reportrarna fått förstärkning av en fotograf, tillika lokalredaktör i Norrköping.

Jag hade den här gången föreslagit DN-journalisterna att intervjua några handläggare på sjökarteavdelningen. Chefen för rättelsedetaljen var mer frispråkig och orädd än jag vågat hoppas. Han berättade om de underliga turerna kring rättelsen av Tsesisgrundet. Att normala rutiner som skulle ge Tsesisgrundet ett helt annat utseende inte dög. Att Sjölin skötte allt praktiskt från Stockholm och Hallbjörner hela tiden tog nya beslut.

Verkschefen sa att han inte visste hur Tsesisgrundet var redovisat i det nytryckta sjökortet, men att han skulle fråga sina experter?

Reportern från Norrköpings Tidningar (NT) hade också bestämt sig för att på plats ”öppna locket”, som han uttryckte det till mig. Det som oroade en aning, var att han verkade väldigt het på gröten.

När han kom hem till oss hade han några lösa anteckningar med sig. Jag satt tillräckligt nära i vardagsrumssoffan för att kunna läsa meddelandet som satt med ett gem på hans anteckningsblock. ”Kolla med Läckan!” Lite generat förklarade han att kvällsredaktören hade gett mig ett täcknamn.

NT-reportern kände väl till sina lagliga rättigheter. Han begärde direkt en rad handlingar på bordet när han dagen därpå tagit sig in på verket. Det åstadkom en våldsam turbulens hos registratorn, som omgående fick anledning att läsa på reglerna kring offentliga handlingar. NT-reportern, som för övrigt var namne med generaldirektören, skrev initierade och avslöjade artiklar.

Verkets informationschef, som tydligen inte hade så höga tankar om oss läsares intelligens, kände sig tvingad att för sina personaltidningsläsare senare förklara att det inte var verkschefen som signerat artiklarna.

Samtidigt som DN intervjuade och fotograferade generaldirektören kliande sig i bakhuvudet, delade vaktmästeriet ut det senaste numret av personaltidningen. I "Aktuellt från Sjöfartsverket" hade GD Lennart Johansson bidragit med ett inlägg.

”TSESIS-OLYCKAN

Alldeles före Påskhelgen överlämnade en av verkets tjänstemän till mig en skrivelse som avsågs vara ett debattinlägg i den bekanta Tsesis-affären. Innehållet i skrivelsen, vilken enligt tjänstemannen överlämnats till pressen, återges på nästa sida i detta nummer av Aktuellt.

I Dagens Nyheter fanns 78-03-29 intagen en artikel med rubriken ´Vi teg om grundet´, ett påstående som tillskrevs samme tjänsteman. Enligt artikeln hävdar tjänstemannen vidare att Sjöfartsverket ´medvetet förtigit viktig information´, i samband med Tsesisolyckan samt att verket ´systematiskt försökt mörklägga en för ansvarsfrågan viktig detalj´.

Detta är en mycket allvarlig anklagelse mot bl. a. de medarbetare vid sjökarteavdelningen, som haft ansvaret för att ta fram – och under ed kommentera – allt tillgängligt material som kunde ge klarhet i förhållandena kring den beklagliga oljeolyckan i höstas.

Från första stund har det varit en självklar målsättning för vårt agerande i denna fråga att visa fullständig och objektiv öppenhet när det gäller de fakta som kunnat vara av intresse i sammanhanget. Jag måste därför med skärpa ta avstånd från påståendena i den åsyftade tidningsartikeln. Jag beklagar också att anklagelserna kommit att framföras under så uppseendeväckande former som nu skett.

Lennart Johansson” (Nr 6 1978)

Mitt inlägg fanns mycket riktigt med i personaltidningen. Det enda som avvek från originalet, var att mitt namn tagits bort och ersatts med "namnunderskrift".

Verkschefens öppna ställningstagande kändes klart obehagligt. Jag gillade spontant inte att han själv fråntog sig allt ansvar och att det såg ut som om jag ansåg att alla som deltagit i förberedelserna var myglare. Att generaldirektören ”med skärpa” tagit avstånd skulle väl inte heller göra det lättare för någon annan att kliva fram?

Jag hejdade den kvinnliga medarbetaren på informationsenheten när hon passerade i korridoren och frågade henne hur hon tolkade verkschefens skrivning.

– En sak är att han tar avstånd, men han dementerar ingenting, svarade hon uppmuntrande.

På lunchen väntade jag ut DN-gänget när de i sällskap med informationschefen gick till personalmatsalen. Illa dolt överlämnade jag mitt exemplar av personaltidningen.

Reportern på NT hade grävt fram material som visade att en fyr söder om Tsesisgrundet flyttats mer än femtio meter i det nytryckta sjökortet. Jag kunde inte se att det hade något samband med Tsesis grundstötning, men naturligtvis var en besvärande omständighet om man talade sjökortsfel. NT-reportern ringde till mig och ville att jag skulle komma till redaktionen efter jobbet. Själv kände jag mig inte i form efter generaldirektörens utspel. Men eftersom jag hade en orgellektion i Norrköping på kvällen åkte jag till tidningen efteråt.

Jag hittade reportern i ett litet, avsides beläget rum. Han pratade med min generaldirektör på telefon. Med en gest bad han mig att slå mig ner.

Verkschefen verkade inte samarbetsvillig. Han ville inte kommentera någonting som hade med sjökortet att göra, och för övrigt ingenting annat heller. Han hänvisade till det han skrivit i personaltidningen. Reportern frågade vem på verket han kunde vända sig till, men Lennart Johansson hade inget svar till Lennart Johansson.

Jag lutade mig framåt och fick tag i ett papper och en penna. Jag skrev då ”Birger Sjölin?” på pappret och stack fram den till reportern. Han ställde direkt frågan till verkschefen om Sjölin kunde kommentera ändringarna i sjökortet.

Svaret från GD var oväntat. Sjölin var sjuk och fick under inga omständigheter störas.

DN och NT trummade på. Det blev nya, svarta rubriker på löpsedlarna. DN-journalisterna verkade inte alls ledsna över konkurrensen från lokaltidningen i Norrköping. Tvärtom, det fanns en uttalad rädsla att bli betraktad som ”manisk”, i första hand av hemmaredaktionen i Stockholm.

Arnljot var DN: s nästa intervjumål. Han menade att ett rutinärende av prestige nu vuxit till en skandal. ”Dra Sjöfartsverkets agerande inför domstol”, var hans uppmaning.

Verkets chefsjurist Peter Brusewitz försäkrade i DN att ärendet hade behandlats så seriöst man kunnat. När den värsta uppståndelsen lagt sig, skulle förhandlingar tas upp med ryska rederiet.

Sjölin var inte mer sjuk än att han kunde uttala sig. Han menade att många av rättelserna som DN pekat på var onödiga. Han ansåg att de ansvariga, dvs. kartredaktören som gjorde rättelsemanuskriptet, hade handlat i panik efter alla tidningsskriverier. Det var till och med möjlig, tyckte Sjölin, att det nya sjökortet var sämre än det gamla.

Landsortslotsarna hade också intervjuats. De ställde kravet att en lysboj skulle sättas ut på grundet. Den prick som funnits sedan kort efter olyckan, hade isen redan tagit.

Medan spänningarna ökade på verket, började sjökortsskandalen nu dyka upp på ledarsidorna. I Norrköpings Tidningar ställdes några intressanta frågor. Dels om Sjöfartsverket nu skulle föreslå någon form av uppgörelse för att slippa rättegång? Dels om verket fortfarande ansåg att Tsesisgrundet var tillräckligt utmärkt i det gamla sjökortet som gällde före olyckan? Och var det sant att verkets egen rättelsedetalj inte haft förtroendet att själva rätta förhållandena kring olycksplatsen på det nya sjökortet?